

Сима Ђирковић: СТАНОВНИШТВО СЛОВЕНСКОГ ПОРИЈЕКЛА У АЛБАНИЈИ,* (Зборник радова са међународног научног скупа одржаног у Цетињу 21, 22. и 23. јуна 1991. Титоград 1991.

Тему о словенском становништву на тлу Албаније и његовој вишевековној историји Историјски институт СР Црне Горе ставио је на дневни ред једног од својих скупова не ради тога да да допринос националнополитичким тревењима, да публицистици пружи научне и квазинаучне аргументе, већ ради тога да се унапреди научно проучавање проблема на коме се ради већ више од једног столећа. Институт је позвао на сарадњу стручњаке из већег броја научних дисциплина с циљем да, полазећи од онога што је познато и утврђено, продру у ново и непознато, да настоје оцртати целину теме и разлике карактеристичне за поједине периоде и поједине области. Литература о Словенцима на тлу Грчке показује да се тема може проучавати, бар кад је реч о старијим периодима, без предубјеђења и политичке обојености.

Наравно, строго научне интенције организатора судариле су се са стварношћу и током одржава-

ња научног скупа и у публикацији која је из њега проистекла. Свима онима који су научне састанке организовали познате су тешкоће: не можете придобити за сарадњу и учешће понеког од оних у чији креативни допринос верујете, а не можете, на другој страни избећи ни понеког од оних који својим радом и публикацијама не дају разлога да се много очекује. Отуда је на скуповима неизбежно шаренило и неуједначеност, утолито наглашенији уколико је тема пространија а број учесника већи. Ни овај велики скуп интердисциплинарног и интернационалног карактера није се могао ни строго каналисати, ни одржати сав на једнако високом нивоу. Но, научна критика ће обавити свој посао и одвојити здрава зрна од плеве.

Посматрајући велику тему овог скупа кроз обимни и богати зборник радова који је пред нама сагледавамо је као историју кратког али слабо познатог словенског насељавања, као далеког огранка

* У Београду је 25. марта 1992. године промовисана књига — Становништво словенског поријекла у Албанији. На промоцији су говорили и Павле Ивић, Петар Влаховић, Гавро Перацић, Јован Ф. Бојовић, Живојин Влаховић и Миле Кордић.

сеобе народа, и дугог столетног ишчезавања, такође слабо познато, нарочито у старијим периодима. Отуда није необично што се толики број прилога бавио троговима Словена и њиховог некадашњег присуства на тлу данашње Албаније. Узимајући у обзир прилоге историчара, или оне који се односе на историју у уобичајеном недиференцираном значењу, пада у очи разлика између веома дугих раздобља у којима су све битне промене, па и етничке дешавале без свесног и планског утицаја власти, и сразмерно кратког модерног раздобља, у коме је мисија политичке власти и силе којом располаже, да постигне асимилацију, етничку хомогеност, да обезбеди превласт владајуће нације њеног језика и културе.

У складу са тим је и различита улога границе како се рефлектује у прилозима у овом зборнику. Она је сасвим конвенционална при посматрању ранијих епоха, па је аутори често прекорачују идући за словенском топономастиком или административним јединицама великих царстава. У складу са тим аутори, учесници научног скупа, посвећују нарочиту пажњу граничним областима, а понеки су ишли и даље и захватили теме словенско-албанских односа изван посматраног простора. Граница, међутим, постаје веома битан чинилац од како постоји албанска национална држава, а граница је, као политички циљ и проблем пред очима политичких и културних чинилаца у дугом периоду потискивања и рушења османске власти. Посебну тежину граници даје никад нерешен проблем преуређивања шареног и наднационалног царства по тада модерном европском „националном начелу” с амбицијом стварања националних држава које ће уједначити етнички шарени простор.

Отуда је други веома важан део историјских прилога у овом зборнику у сенци границе и бави се документовано и аргументовано судбином оних остатака некада

неупоредиво пространијег словенског света који су доживели разграничење после балканских ратова.

У том делу прилога долази више до израза компаративна тачка гледишта, која би и у ранијим периодима била добродошла, јер територија данашње Албаније није једино подручје на коме је дошло до темељних промена и ишчезавања словенске популације. Поменут је већ случај Словена на тлу данашње Грчке, који су и раније и у наше дане брижљивије проучавани. То су, наравно, уз бок ишчезавању Словена и процеси ишчезавања остатака староседелаца, које се под различитим именима јављају на различитим деловима Балканског полуострва. Корисно би било и шире компаративно посматрање у оквирима читаве Европе са отвореним очима за процесе, који су довели до германског или романског уједначавања на просторима који су некад имали измешане популације итд, итд. Ово, наравно, не кажем као прекор ауторима, него као подстицај за будуће напоре у овом правцу. Томе бих додао да овај зборник показује како истраживања не треба оријентисати само помоћу онога што се налази у нашем свету, да је понекад вредно трагати и за оним што је ишчезло.

Сачување специјалиста из различитих подручја, истраживача из више наука, главна је добит од научних скупова, међудисциплинска сарадња им је обезбедила важно место у научном животу. Па, ипак, мора се признати да правих интердисциплинарних дијалога на нашим скуповима нема много, али има узајамног обавештавања, што није за потцењивање. Овај зборник је богатством прилога, који су сада у целини пред очима заинтересованих истраживача, створио могућност за будуће дијалог међу дисциплинама, за конкретну сарадњу лингвиста и историчара, например, у обради појединих проблема. И у томе је његова вре-

дност и то ће, бесумње, научници заинтересовани за ове теме умети да цене.

Сима Ђирковић

Драгоцену, изванредно опсежну књигу коју представљамо београдској публици краси, поред осталих врлина, и мултидисциплинарност. Тема постављена у жижу пажње осветљена је с најразличитијих страна, поред осталог и језичке. Лингвистичким темама бави се овде импозантан број аутора — девет. Најчешће ти лингвистички прилози имају и једну историјску димензију, чак и ако је реч о словенским елементима у данашњем албанском језику, или о садашњим географским именима словенског порекла у Албанији нашег времена. И ти актуелно живи језички елементи сведоци су некадашњег широког присуства Словена.

Три аутора заснивају своја излагања на богатој граби коју нам нуде средњовјековни списи. Митар Пешикан, с магистралном сигурношћу утврђује који су предели у северној Албанији били насељени Словенима по сведочанству српских пописа из XIV и турских пописа из XV века. То су западни део Призренске Горе (источни део је данас у саставу наше земље), Алтин у сливу Валбоне, Врмоша у изворишту Лима и скупина насеља на источној обали Скадарског језера.

Милица Грковић подробно разматра податке из Дечанских хрисовуља о личним именима у Алтину и Врмоши, утврђујући удео словенских имена у сваком селу — готово редовно преко 90%.

Гордана Јовановић показује језичком анализом да је језик двају писама Ђурђа Кастриота „реченог Скендербега“ из средине XV века био старосрпски, екавски.

Два аутора посветила су своје радове географским именима. Зве-

здана Павловић показује, на основу грабе руског научника Селишчева, како је густ сплет словенских имена река у Албанији. Кад имамо у виду да су речна имена по правилу основни слој у топономастици, и уопште на неки начин основни језички слој на свакој територији, лако ћемо схватити како темељно место припада Словенима у етничкој историји данашње Албаније од средњег века наомамо.

Бриљантни рад Александра Лома, *Словени и Албанци до XII века у светлу топономастике* представља подвиг ауторов, али и уредника књиге. Лома је дао једну од најдубљих — у светским релацијама — студија из те тешке научне области, а уредник Јован Бојовић је смело прихватио ауторову понуду да се у зборнику објави целокупан текст расправе — 50 страница, а не само скраћена верзија прочитана на научном скупу. Тако је Бојовић осветлао образ и Ломин, и свој. Необично добро верзиран у светској научној литератури о заплетеној и често тамној етничкој и језичкој прошлости Балкана, крајње савестан и минциозан, у методу, објективан како приличи правом научнику, Лома је дао дело због којег сви имамо разлога да се поносимо.

Три проучаваоца, у савзучју, баве се многобројним словенским речима у албанском језику, посебно онима у регијском наречју, које су махом преузете из српског језика. Ти су истраживачи Никита Толстој, руски академик, затим Вања Станишић и Драгутин Мишовић. И најзад, лепа минијатура Драга Ђулића показује да два израза распострањена у Црној Гори — додуше не само у њој — *ко је витез и коњски камен*, нису преузети из албанског, како је то хтео један лингвист Албанац.

Језичка проблематика некадашњег српског становништва у Албанији осветљена је у овој књизи многострано. Заједно са другим прилозима смештеним између истих корица, она говори о једној

богатој и садржајној грани нашег некадашњег постојања коју смо били склони да превидимо, а која је заслугом Историјског института Црне Горе и професора Јована Бојовића изашла на пуну светлост дана.

Павле Ивић

I

Ретки су зборници радова оволиког обима и оваквог научног садржаја, у којима се разматра вишеструко значајна научна, друштвена и политичка проблематика. Историјски институт Црне Горе Издавачко предузеће „Стручна књига“ из Београда нашој научној и широј јавности ставили су на увид резултате рада тродневног међународног научног скупа (Цетиње 21, 22. и 23. јуна 1990), који је резимирао, покренуо и изнедрио пред људску савест, науку и свет неколико веома значајних питања, која на различите начине улазе у свакодневницу живљења савременог човјечанства.

II

Међу седамдесетак прилога, чланака, студија и расправа чији су аутори из различитих научних области, има импозантан број оних који, новим спознајама, документовано, осветљавају нека етнологска питања и проблеме. Овде ће бити речи само о неким проблемима, и то крајње уопштено, јер ни простор ни време не дозвољавају да се то уопштавање избегне.

Известан број прилога и расправа осветљава значај природних (антропогеографских) и друштвених (историјских) чинилаца и указује на њихов утицај у обједињавању локалних широк етничких заједница. Радови П. Радусиновића, Ј. Трифуновског, М. Васића, на пример, показују колико при-

родни чиниоци омогућавају територијално економску повезаност, размену добара, чување духовног стваралаштва и националног самосазнања, односно његово губљење у измењеним условима.

Известан број радова обрађује етничку историју и етничке процесе, односно улогу ових чинилаца у обликовању етничке слике у минулим епохама и савременом добу обрађује известан број радова. Са овог становишта пажњу привлаче расправе Ч. Лућића, Микоса Чаусидиса, Ј. Бојовића, С. Ђирковића, Д. Драгојевића, Ј. Вукмановића, П. Влаховића, Г. Јовановић, Г. Томовић, М. Маловић — Ђукић, Б. Марковића, Н. И. Хитрове и других, на основу којих се уочавају и прате обликовања појединих етничких слојева, њихови међусобни додир, прожимања, смене, ишчезавања старих или обликовања нових етничких заједница у измењеним друштвено-историјским околностима. Из података се види да је територија данашње Албаније крајем старе и почетком нове ере била у доминацији римске и грчке културе са којима се укрштају етно културни утицаји неких заједница Велике сеобе народа, почев од V века, а потом и таласи словенских усељавања, од почетка VII века наовамо. Уз римско-византијску и словенску епоху етничком обликовању у простору допринео је, а у много чему био и пресудан, кроз исламизацију, продор Турака и заједница које су они довели у балканске просторе. О словенском становиштву у данашњим албанским просторима сведоче турски пописи, пописи епископија Драчке митрополије, белешке посланства, службених и других лица која су оставила писане податке о ономе што су видели и доживела у простору и времену.

Етнологској науци доприносе радови о традиционалној народној привреди, трговини, саобраћају и другим видовима комуницирања (Д. Радојичић, на пример). Про-

блем етничког идентитета чини окосницу многих разматрања у зборнику. Словенска лична имена и презимена потврђују континуитет словенског живљења у данашњим албанским просторима (М. Грковић, Г. Јовановић, Н. Н. Толстој, П. Влаховић, М. Пешикан и други). Презимена на „ић“ помињу се у турским документима од 1416. године наовамо. Међутим, уочљива су и раслојавања где се очувало српско презиме а прихваћено арбанашко име, до албанизације која је, кроз исламизацију, захватила и делове словенског становништва у Албанији. На ова питања пажњу скреће рад Д. Мићовића о словенским елементима у регијском дијалекту албанског језика. Ономастички подаци у опширном дефтеру Санџака Скадар из 1582—83. сведоче (у радовима М. Васића, А. Ломе и других) да у великом делу северне Албаније превлађују, усталом као и на другим странама, словенски називи за насеља. Словенских назива има и у хидронимији.

Словенско наслеђе у албанској традиционалној култури уочава се код арбанашког муслиманског становништва које је до недавна чувало многе хришћанске обичаје и веровања. О мешању арбанашког и словенског живља, почев од средњег века наовамо, сведоче словенске форме друштвеног понашања, очуване и до данас у арбанашком традиционалном наслеђу. Из појединих радова се види да је поарбанашеног словенског становништва било, све до другог светског рата, око Ељбасана, на подручју Мокрог, у пределу Опара код Деволија, Дримколу, Голлом Брду, око реке Маће, у Булчузима, у области Ђерменика, где су се очували, упоредо с муслиманским, бројни породични хришћански обичаји и схватања.

У усменом народном стваралаштву заступљене су десетерачке, такозване крајишничке муслиманске народне песме које бележе ис-

торијске догађаје о одбрани турског царства од хришћанских држава (Д. Мићовић, на пример). Словенско наслеђе у арбанашкој култури потврђују радови који обрађују предања о заједничком пореклу Срба и Арбанаса. Ово сробавање се, бар у традицији, испољава у друштвеним и верским обичајима, поштовању заједничких светаца (св. Никола), црквина и манастиришта на подручју Малесије па и шире (Ј. Вукмановић, М. Барјактаровић, Б. Марковић и други). Сродство је, усталом, увек било значајан и цењен фактор за одржавање заједнице, а поготову када се оно, као Краснићи и Васојевићи, на пример, по предању изводи од два рођена брата (М. Барјактаровић, Б. Марковић и други).

О словенском становништву у Албанији очувани су подаци и у неким породичним предањима. Показано је то, на пример, у саопштењу М. Маџуре, реконструкцијом породичне историје Поповића, односно Булатовића из Скадра.

Положај словенског становништва у Албанији, као што се то наглашава у појединим радовима (Ч. Лучић, на пример) исламизарањем Арбанаса постаје знатно тежи. Стицање повластица исламизацијом, које су имали и остали Турци, увећавао се ризик, појачавао притисак па и кроз институцију вишеженства, који је подстицао исламизацију словенског живља или његово исељавање, као у XIX веку, на пример (Ругова, Полог, Дебар, Битољ, Преспа), исто као што је доводио муслимане словенског порекла из Босне, Херцеговине и Црне Горе у арбанашке просторе (Ј. Бојовић, М. Васић, Ј. Вукмановић). Међутим, неки крајеви су дуго, упркос свему, упорно чували словенску етничку структуру. Дукабин су Арбанаси населили тек у XVII веку, а у пределу Врака, без обзира на притиске, очувао се језик, обичаји, ношња,

презимена, као и сроднички односи са својима у Црној Гори. Слично је било и у другим крајевима Албаније које је насељавао словенски живаљ (Б. Марковић, Л. Рогановић, Б. Бошковић и други).

III

Зборник о коме је реч, без обзира на уопштавања која су неминовна у оваквим приликама, показује да је словенско становништво у Албанији било знатно бројније него што то изгледа на први поглед. Уосталом, ово потврђује густа мрежа словенских насеља која почиње да се проређује тек од XVIII века наопамо, као последица исламизације албанског живља и њене агресивне кулминације крајем XVIII и почетком XIX века. Ипак, упркос снажним притисцима, истраживања објављена у овом Зборнику сведоче да су многа насеља или њихови делови и даље очувала словинска обележја, упркос спречавању употребе српског језика и лишавању словинских заједница њихових историјских и етничких компоненти.

Известан број радова указује да се, посебно по другом светском рату, етничка слика словенског становништва у Албанији из основа изменила. Ако се данашње стање упореди с оним које је Ј. Цвијић утврдио у првој деценији XX века у „Распореду балканских народа“ (1913), онда ће се лакше разумети на који су начин и због чега су систематски затирани трагови словенског живљења, културног наслеђа у прошлости и словенског савременог живота на простору данашње Албаније. Многе православне богомоље претворене су у џамије, затворе или барутане, у жељи да се и на тај начин, уз преоравање гробаља словенских, избрише сваки видан доказ о словенском битисању у данашњим албанским просторима.

Зборник у целини својим садржајем, боље од било чега друго,

указује кроз очување словенског супстрата у Албанији, на неоснованост тезе о тобожњем континуитету Албанаца од праисторије па до наших дана. Он такође чињенично поткрепљује да се простор Илирија не може поистоветити с простором Албаније, нити се може прихватити схватање албанско да су под Турцима у балканским просторима само Арбанаси примили ислам, па због тога данашње муслиманско становништво словенског порекла, као и територију његовог распрострањења схватити као историјски простор албанске етничке заједнице.

Историјски институт Црне Горе и издавачко предузеће „Стручна књига“ из Београда, објављивањем саопштења са Научног скупа међународног, о којима је овде реч вишеструко су задужили нашу научну, друштвену и политичку јавност. Учинили су доступном словенске компонентне у Албанији и фактима показали како, наочиглед савременог света, у безакоњу државе се бришу трагови и историјска истина о словенском живљу. Крајње је време да се са овим упозна и наша и шира светска јавност, а не да се о очигледном геноциду над словенским живљем у Албанији ћути као што је то био случај у претходном периоду.

Петар Влаховић

Имам посебну част и задовољство да као представник Историјског института Црне Горе, организатора међународног научног скупа „Становништво словенског поријекла у Албанији“ одржаног у Цетињу 1990. године, данас представим књигу под истим насловом у Београду, главном граду Југославије. То задовољство и та част су тим већи што се књига представља пред грађанима Београда, ствараоцима и државницима

Југославије. Жао нам је што овом представљању не присуствују и учесници научног скупа из иностранства, као и сви остали који су учествовали на научном скупу у Цетињу. Такође нам је жао што овом разговору не присуствују и представници науке и политике из Албаније, као и осталих сусједних нам држава, да се из садржине књиге увјере да је она заиста резултат науке. Највјеродостојнији свједок да је књига резултат науке, а не политике, јесу објављени радови оних аутора који представљају највећа имена из појединих грана науке, не само на југословенском, балканском и европском простору већ и у свијету. Зар има већег научног признања за Историјски институт и уредника од чињенице да се и у садашњим тешким и сложеним условима југословенског живљења појављује ова књига која представља енциклопедију словенског живљења у Албанији од његове појаве на тим просторима па до савремених дана.

О садржини књиге, за ову прилику, последице излагања уважених претходника, тешко је нешто посебно рећи из простог разлога што су они казали оно најважније, као и због тога што би тешко могло бити умјесно да се посебна пажња обрати на било које од оних питања која су обрађена у књизи.

Књига је резултат истраживања различитих научних дисциплина, почев од археологије, лингвистике, ћирилске и латинске палеографије, топономастике, хидрони-

мије, етнологије, политичке историје, историје умјетности, историје цркве, архитектуре, културе, школства, права, социологије, међународног односа и другог.

Нама је веома жао што у књизи нијесу и радови десетак учесника из земље и иностранства, а они нијесу објављени зато што их аутори нијесу доставили на вријеме.

У периоду изразитих савремених национализма на Балкану, и не само на њему, ова књига је најбољи путоказ да наука мора бити изнад политике.

Књига би могла да послужи и као доказ да политика и у осталим балканским државама треба да препусти изучавање народног живљења науци. Када би то постало правило, међудржавни односи на Балкану би били добри. Кудикамо бољи него што су сада.

Очекивати је да ће се ова књига наћи и у министарствима спољних послова Република Црне Горе и Србије и Министарству спољних послова Југославије, како би успјела до библиотека сусједних држава и не само њих.

Само штампање књиге заслуга је и „Стручне књиге“ у Београду и њеног директора Живојича Влаховића.

Представљајући књигу „Становништво словенског поријекла у Албанији“ јавности, Историјски институт Црне Горе и ја лично захвални смо и свим сарадницима и свима онима који су омогућили да се она преда јавности на коришћење.

Хвала.

Јован Р. Бојовић